

ИЗ ИСТОРИЯТА НА РУСКО-БЪЛГАРСКИТЕ КУЛТУРНИ ВРЪЗКИ

(П. В. Засодимски и общественото движение в България
от края на XIX век)

Н. Якушин (СССР)

Въпросът за руско-българските културни връзки винаги дълбоко е вълнувал както българските, така и руските историци и литературоведи. През последните години в България и Съветския съюз се появили много нови трудове, които осветляват този проблем. Между тях могат да се посочат изследванията на съветските учени Н. С. Державин „История Болгарии“ (I—IV т., М.—Л., 1945—48), „Христо Ботев — поет-революционер“ (М.—Л., 1948), „Иван Вазов. Жизнь и творчество“ (М.—Л., 1948) и др., на Л. Ерихонов „Русские революционные демократы и общественная мысль южных славян в 60—70-х гг. XIX века“ (М., 1950), колективният труд на съветските историци „История Болгарии“ (т. I, М.—Л., 1953), книгата „Из истории русско-болгарских отношений. Сборник статей“ (М., 1958), а също отделни статии на много автори. По същото време българските учени публикуваха няколко сериозни изследвания, между които трябва да отбележим трудът на П. Зарев „Българска литература“ (С., 1950), на Г. Цанев „Страници от историята на българската литература през XIX век“ (С., 1958), на В. Велчев „Въздействието на руската класическа литература за формиране и развитие на българската литература през XIX век“ (С., 1958) и други трудове.

Повишеният интерес към проблема за руско-българските културни отношения се обяснява преди всичко с това, че руският и българският народ са свързани с многовековна дружба. Известно е, че прогресивната демократическа руска култура внася в България идеята за борба за национална независимост и политическа свобода, подпомага развоя на просветата и способствува за изграждането и формирането на национално-самобитно изкуство и литература.

Един от най-интересните периоди на руско-българските културни и обществени връзки е втората половина на XIX век, когато в напредничавото руско общество особено много се изостря вниманието към България. Сред многото представители на руската общественост, които се отнасят с нескривана симпатия към българския народ, са и писателите-народници, по-специално П. В. Засодимски (1843—1912 г.).

През лятото на 1867 г. в България избухнало поредното въстание срещу турското робство. Всички руски вестници са изпълнени със съобщения за

жестоката и кървава разправа на турците с въстаниците, различни видове възвания в защита на българите, призови да се направят парични дарения в полза на въстаниците и т. н. „Не можеше без ужас да се чете за това, което правят турците над нещастните българи — си спомня по-късно Засодимски, — как ги изтезваха, как издевателствуваха над тях, над жените, децата. . . До глъбината на душата ми ме вълнуваха кореспонденциите от България — страшни, кървави сцени ми се привиждаха и не ми даваха покой.“¹

Под впечатление на тези събития, движен от нуждата да изкаже своето отношение към зверствата, вършени в България, към позицията на невмешателство, заета от много държави на Запад, Засодимски, тогава още начинаещ писател, написал писмо в редакцията на петербургския вестник „Голос“. Всеки ред от това писмо звучал като страстен призив да се помогне на братска България, като гневно осъждане на всички, които равнодушно гледат бедствията на многострадалния народ.

Авторът на писмото приветствува инициативата на вестник „Голос“, който обявил подписка в полза на жените и децата на убитите българи. Но писателят счита, че събирането на пари още не значи всичко. „Но какво означава мълчанието на чувствителна и цивилизована Европа, когато кръвта на невинни жертви се пролива и тече на потоци из нейния материк? Такова мълчание не е ли равносилно на престъпно одобряване действията на турското правителство? — питал Засодимски. . . Доjde време да се покажем на нашето обществено мнение. Сега ние смело можем да хвърлим ръкавицата на онези държави, които толкова обичат да ратуват за идеи, за висша нравственост.“²

Не, Засодимски не призовава към война. Той иска всички държави в Европа да се обединят и да поискат от Турция да прекрати изтезанията на българите, да поискат свобода за България. Струвало му се, че това не е така трудно, достатъчно било само да се прояви минимална заинтересованост в българските работи от страна на европейските държави и България завинаги ще се избави от турското робство. Мечтите и желанията на младия писател са били, разбира се, наивни. Нито една от европейските държави не възнамерявала открито да се намесва в българските работи. Не искало да нарушава „договорите“ и „плановете“ също и руското правителство. Единственото, на което е могъл да разчита Засодимски, е създаването на обществено мнение във връзка със събитията в България и оказване материална помощ на нейния мъжествен народ. Тази мисъл най-ярко прозвучала в писмото, което завършвало с думите: „Братя руси! Мъжествените българи, гинещи в неравна бобра със своите мъчители, са достойни за помощ, съчувствие, състрадание и любов. . .“³

Писмото на Засодимски било включено в голяма редакционна статия под заглавие „Дарения в полза на българите“ и се появило в печата на 20 юли 1867 г. Интересно е да отбележим, че именно това писмо е положило начало на литературната дейност на Засодимски, продължила след това почти половин век.

Големият интерес към България и нейния славен народ писателят е носил през целия си живот. Той внимателно следил събитията през Руско-турската война от 1877—78 г., горещо приветствувал освобождението на България от турско робство, запознал се с произведенията на българските писатели, четял български вестници, кореспондирал си с български обществени дейци.

¹ П. В. Засодимский, Из воспоминаний, М., 1908, стр. 194.

² „Голос“, № 198, 1867 г., 20 юли.

³ Пак там.

Името на Засодимски — искрения приятел на българския народ, става популярно в България. Неговите произведения се превеждат на български език и се издават в доста големи тиражи.¹

Интересът към творчеството на П. В. Засодимски в България се дължи в много отношения на това, че през 80-те — 90-те години на миналото столетие там стават процеси, до голяма степен аналогични на тези в Русия. В живота на българското село все по-дълбоко и по-дълбоко проникват капиталистическите отношения и разрушават старите патриархални устои. Селските богаташи съсредоточават в ръцете си все по-голяма сила, а бедният селски народ все повече обеднява и се разорява. Ето тези процеси, макар и не винаги с дълбоко разбиране, отразяват в творбите си руските писатели-народници, в това число и Засодимски.

Силна страна в таланта на руските писатели-народници е умението им да показват с голямо съчувствие нерадостния живот на селячеството, неговата вечна бедност и безправие, а също така и умението им безпощадно правдиво да изобразяват враговете на селяните, различните родове кулаци, бирници и лихвари.

В България също се появяват в края на миналия век цяла група писатели реалисти, които се стремят правдиво да изобразят живота на селото. Това са Хр. Максимов (1867—1902), Т. Г. Влайков (1865—1943), М. Георгиев (1852—1916) и други. В своите произведения те изобразяват съчувствено селяните, показвали как в съзнанието им се пробужда недоволство и протест против социалния гнет и насилие. И също както руските народници те не могат да разберат причините за разоряването на дребните собственици, вярват в големите възможности на задружно-общинното стопанство и не виждат, че то с всяка измината година все повече се разпада.

Общата тематика, общността в изображението на отделни страни на живота у руските и българските писатели-народници за лишен път потвърждава съществуването на тесни руско-български културни връзки в края на XIX век. Именно по това време представителите на напредничащата българска интелигенция горещо пропагандират в родината си произведенията на руските писатели. Не само това — в редица училища било въведено задължително изучаване на руски език и руска литература.

В началото на 90-те години на миналия век членът на Народното събрание депутатът социалист Г. Недялков започва да издава в село Мусина, Търновски окръг, вестник „Селски вестник“, целта на който била да защитава интересите на селячеството и да пропагандира в неговите среди идеите на социализма.

Обаче социалистическата пропаганда в българското село няма голям успех. Но тя оставя дълбоки следи в съзнанието на селяните. Тя разклаща в техните очи авторитета на държавната власт, разобличава грабителския характер на новите капиталистически отношения, проникнали в селото, привиква ги да преценяват критически явленията на обществения живот.

В своята пропагандистка работа сред селяните българските социалисти възлагат големи надежди на художествената литература. Наред с книги на свои съотечественици те използват и произведения на писатели от други страни и преди всичко произведения на руски литератори. Така българският социалист Г. Недялков превел и напечатал няколко повести и разкази на Засодимски.

Издаването на произведенията на руския писател на български език е предшествувано от интересна кореспонденция на тоя български обществен

¹ Иванчовата градина, с. Мусина, 1895; Повестта на хляба, с. Мусина, 1895; Сказки, гр. Тутракан, 1912; Тайните на старата кула, Разград, 1914; Пред печката, изд. Хемус, 1921. Срещу Нова година, изд. Хемус, 1922; В старата кула. Сказка, 1923, 2-ро изд., 1929; Снежан човек, изд. Хемус, 1929, 2-ро изд., 1932.

деец с П. В. Засодимски. С писмата на последния не разполагаме. Възможно е те да са запазени в някой български архив, но в Централния държавен архив за изкуство и литература открихме две писма на Г. Недялков до руския писател. Първото от тях е било написано по всяка вероятност наскоро, след като Засодимски изпратил на българския социалист своите съчинения. Писмата предаваме в оригинал.

*

10 септември 1895 г.

Милостивый государь г-н Засодимский.

Завчера я вернулся из провинции, где был уже три месяца по изучению наших деревнях в различных местностях нашего княжества и по делам газеты. С величайшим удовольствием я принял Ваше письмо и ваши сочинение, которая Вы выслали мне в читальни „Нов живот“.

В январе месяца текущего года, я с помощи одного русского выписал себя сочинения несколько русских авторов. По совет русского между прочим попались и Ваши „Задушевные рассказы“. Когда принял висилка книг из России мне из всех сочинения более понравились эти „Задушевные рассказы“. С каким величай [шим] удовольствием и наслаждением я читал эта „Дочь угольца“, „Ванюшкин сад“, „На новый год“, „Повесть о хлебе“. . . Етого Похома, который трудится, трудится и все трудится с убийственным трудом. . . Который думает, думает и все думает: „Как то хлеб у нас нинче уродится? Благоприятна ли будет весна? Не вимерзла ли бы зима? Как бы не затопила вода хлебных полос. . . Не поднялся бы ветер, не обил бы цветов? Не побито бы градом хлеба. . . Как зачастят дожди. . . рожь намокнет. . . прорастет. . . беда.“ И которого Похома обманывает, ворует и кузнец, и богачий мужик-кулак и плут-баришник и всякая всячина. . . Со слезами на глаз[ах] читал я „Повесть о хлебе“. Да, етого Похом не только русский мужик, а он и болгарский мужик-селянин. . .

С тех пор незнакомый мне Засодимский стал любимейший мой автор-писатель.

Прошу опростить мне некотория волности, которые позволил себе в переводе, как преименование Похома на И в а н. Ето сделал потому что у нас Похом познато только как монашеское имя.

Кроме „Повесть о хлебе“ я перевел „Ванюшкин сад“, „Повесть о хлебе“ вышла еще как номер (7-й) Евтиной (Дешевой) библиотеки, и продается по 5 сантима (стотинки). Скоро выйдет как №-р тоже самой библиотеки „Ванюшкин сад“ („Иванчовата градинка“), отпечатан из „Селски Вестник“ „Заговор сов“ („Заговорът на кукумъвките“) войдет в один юбилейный сборник одной нашей селской читальни.

Я намерен печатать в „Селский Вестник“, либо в „Евтиной библиотеки“ целый ряд рассказов из „Задушевные рассказы“ и „Собрания сочинения“.

Не нахожу слов поблагодарить Вам за висилку сочинения.

Я думаю, что никакия замешательства не может помешать нам дать возможность нашим селским читателям читать и наслаждается рускими мислими — мисли хумания „и можать с чувством доверия и братской дружбы“ руку автора эти мисли.

В конце прошу простить для все ошибки в писма, так как я не могу писать на русский язык. С совершенным почтением.

Г. Недялков

С 10 октябрия по 20 декабрия мой адрес — София, Г. Недялков — депутат.

Както се вижда, писмото не се нуждае от коментарии. Отношението на Г. Недялков към личността и творчеството на руския писател е изразено пределно ясно.

След половин година Г. Недялков отново пише на П. В. Засодимски. За съжаление запазен е само краят на писмото, където между другото се казва:

Кроме „Собрание сочинения“ ваши (двух томах), котория ви были так любезни послать мене, у меня ести еще ваши „Задушевния разкази“ (в двух томах). Кроме ети разкази думаю что у вас есть еще. Прошу вас, г. Засодимский, указать где могу их найти, если невозможно послать.

Примите, уважаемый г. Засодимский мой искриний и сердечний братский привет и поздрав(ления).

Ваш Г. Недялков.

Ст. София
февраля 1896 г.

П. п. Сегодня меня познакомили с г. Комаровим ред ктор в. „Света“ и г. Амфитеатровым, редактор и кореспондент в. „Нового времени“. Не знаю в какия отношения находитесь с ети господа. Через Амфитеатровим я послал вам поздрав[ления].

Г. Недялков.²

П. В. Засодимски никога не е бил близък нито с Комаров, нито с Амфитеатров, както не е бил близък и с реакционните вестници, на които те са сътрудничели.

По-късно Г. Недялков отишел в Русия и, както разказва П. В. Засодимски, „му предлагал. . . да се пресели в България, обещал да му уреди ценза, да го прекара през Народното събрание и да му открие дори по-широки перспективи за обществена дейност“. Но писателят не приел предложението. „Макар тази селска страна да ми е симпатична — пише той в своята „Автобиография“, — но аз отказах да напусна Русия: аз съм роден в руска земя, живял съм и страдал заедно с руския народ и с него ще остана до края. . .“³

За голямото внимание, с което се е отнасял Засодимски към България, свидетелствува фактът, че той възнамерявал да изучава български език (много вероятно е дори да го е изучил) и заради това молил един от сътрудниците на „Селски вестник“, депутата в Народното събрание Марко Вачков, да го посъветва как да работи над усвояването на езика, какво да чете и как. В отговор М. Вачков му писал:

Уважаемый господин Засодимский,

Принял и с величайше удовольствие прочитал ваше письмо. Очень благодарен вам за прочувственный речи, котория отправили ко мне. В ети речи звучал тот тон трогателный, который звучит в ваших рассказах, в котория вы говорите об етого беднаго Похома, об етой бедной девочки (Дочь угольщика) и т. д.

Ви хотите указать вам какой-нибудь учебник для изучения Болгарского языка. Я думаю что тут не нада никакой учебник. Нада только читать и читать...

¹ ЦГАЛИ, архив П. В. Засодимского, фонд 203, ед. хр. 89, листы 2—3.

² ЦГАЛИ, архив П. В. Засодимского, фонд 203, ед. хр. 89, лист 1.

³ Ж. „Голос“, 1908, № 4, Харьков, стр. 51.

Прежде всего нада читать какие-нибудь легкие рассказчики. Для етого я посылаю вам издания нашей селской читальни. Они переведени с руского языка. Можно сравнивать. Кроме етого посылаю вам несколько ч и т а н о к, учебники для начальной школи и руководство начальной грамматики, для ознакомле-ния с изменение речи (в спряжениях, склонениях и пр.).

Кроме етого надо иметь словарь Болгаро-русский. Но так как у нас нет такой словарь, я посылаю вам Р у с с к о - Б о л г а р с к и й.

Можно читать болгарския газеты. Так как корни в болгарском и русском языке одни и тоже, то должно читать внимательно и разбирать всех речи (тъ-ким образом я выучил и теперь хорошо читаю и понимаю сербского языка).

„Селски вестник“ вам не послал потому что он не выходит, был преостанов-лен по независящим мною причин. По возвращение мною в моей деревне будет возобновлен (к I-ой марта).

После почти четиримесячной бурной деятельности, вчера камера (депута-тов) закрылась. Депутати разошлись. По частния дела я остану здесь (в Софии) ещо 10—16 дней и потом уезжаю в деревня. Я думаю, что ви будете простить мне для того что я опаздал с ответом. Мое внимание было обращено (и если хотите поглощено) в парламентской деятельности.

Послал перевод вашей сказки Заговор сов в юбилейный сборник одной сельской читальни. Редакционный комитет очень желает иллюстрировать сказка с двумя картинками, которые помещены в „Задушевные рассказы“ ко-торый я показал. Прошу вас, г. Засодимский, если возможно пашлите клише ети две картинок „Заговор сов“. По отпечатание „сборника“ я возвращу об-ратно. Почтовая расходы за мой счет. Посилка прошу адресовать: Болгария. г. Севлиево

г - ну Марко Вачкову
в с. Сухиндол¹

Вероятно Засодимски е отговорил на това писмо, тъй като на първия лист на писмото на М. Вачков писателят е написал: „Д а о т г о в о р я и изпратя книгите“².

Писмото на Вачков също не се нуждае от обширни пояснения. От него следва, че Засодимски не само сериозно е мислел да се заеме с изучаване на български език и навярно го е изучил, но и това, че той редовно е получавал „Селски вестник“.

Приведените факти свидетелствуват, че традиционните руско-български културни връзки стават в края на XIX век все по-здрави, че българската об-щественост проявява дълбок интерес към творчеството на руските писатели-народници, че българските социалисти използват най-хубавите им произве-дения в своята пропагандистка работа.

¹ ЦГАЛИ, архив П. В. Засодимского, фонд 203, ед. хр. 43, оп. I.

² Пак там. Писмото се предава с транскрипцията на оригинала.